

Cheben, Ivan; Ruttkay, Matej; Ruttkayová, Jaroslava

Sídliskové nálezy z Čataja

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. M, Řada archeologická.
2009-2010, vol. 58-59, iss. M14-15, pp. [213]-219

ISBN 978-80-210-5654-1

ISSN 1211-6327

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/125721>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

IVAN CHEBEN – MATEJ RUTTKAY – JAROSLAVA RUTTKAYOVÁ

SÍDLISKOVÉ NÁLEZY Z ČATAJA

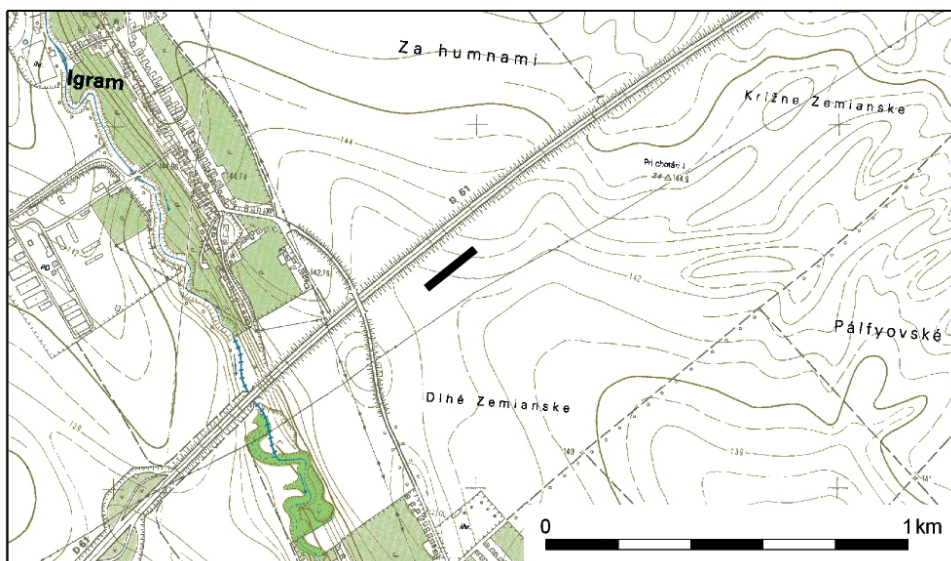
Výstavba preložky ropovodu si najmä v okresoch Nitra, Trnava a Bratislava-vidiek (podľa predchádzajúceho územno-správneho členenia) počas zemných prác, v priebehu rokov 1991 až 1993, vyžiadala realizovať záchranné archeologické výskumy na viacerých známych, ale i na novo objavených lokalitách (RUTTKAY ed. 1995). Samotné terénne práce boli rozdelené do niekoľkých etáp. Dva výskumy sa uskutočnili v extraviláne Veľkého Cetína (okr. Nitra). Na prvom sa v polohe Pilišské odкрыla časť sídliska vekerzugskej skupiny a dve obydlia zo strednej doby laténskej (CHEBEN – RUTTKAYOVÁ – RUTTKAY 1994). Na druhom, v polohe Jakubské, bola skúmaná časť germánskeho žiarového pohrebiska a niekoľko sídliskových objektov osady zo 7. – 8. stor. (CHEBEN – RUTTKAY – RUTTKAYOVÁ 1992). Tým sa v roku 1991 ukončila prvá etapa výskumných prác. Začiatkom nasledujúceho roka pokračoval archeologický výskum v Branči – Veľkej Vsi (okr. Nitra), kde sa v polohe Arkuš na troch miestach situovaných v nevelkej vzdialenosti od seba zachytilo osídlenie z viacerých časových období (CHEBEN – RUTTKAY – RUTTKAYOVÁ 1993). Následne sa výskumné práce sústredili na exploataciu keramického materiálu a dokumentáciu sídliskových jám, ktoré boli čiastočne porušené výkopom ryhy, vo dvoch katastroch. V Lehote (okr. Nitra) sa na severnom úpätí Stračieho vrchu doložilo osídlenie zo včasného stredoveku. Vo Veľkom Záluží (okr. Nitra) sa jednak na miernom svahu nad sútokom dvoch potokov zdokumentovala časť (išlo o kultúrnu vrstvu a dvanásť objektov) s najväčšou pravdepodobnosťou opevnenej osady maďarovskej kultúry, ako aj dva sídliskové objekty železovskej skupiny zachytené vo výkope ryhy na miernom svahu východne od zastavanej časti obce (CHEBEN – RUTTKAY – RUTTKAYOVÁ 1993).

V ďalších etapách sa v archeologickom výskume, z ktorých na tomto mieste spomenieme iba niektoré, pokračovalo v okrese Trnava. Na polykultúrnom sídlisku v Bučanoch sa v polohe Pánske na úseku dlhom viac ako 200 m zachytili sídliskové objekty z eneolitu, doby bronzovej a rímskej (NOVOSEDLÍK 1993). V extraviláne Trnavy sa v polohe Pod kopánkou preskúmali sídliskové objekty patriace neolitu a eneolitu, ale odkryli sa aj germánske príbytky (BARTÍK – FARKAŠ – PRÁŠEK – TURČAN 1993). V Bielom Kostole (okr. Trnava),

v polohe Spodky – Medziháje, sa doložilo osídlenie lengyelskou kultúrou, skupinou Bajč-Retz, z mladšej doby bronzovej, doby laténskej, 2. – 4. stor. a z obdobia stredoveku (BARTÍK – FARKAŠ – PRAŠEK – TURČAN 1995).

V priebehu februára a marca 1993 sa na základe prieskumu realizovali výskumy v extraviláne dvoch katastrov. V Čataji (okr. Senec) sa uskutočnili dva výskumy, v priebehu ktorých boli v polohe Dlhé Zemianske odkryté iba tri sídliskové objekty (CHEBEN – RUTTKAY 1995a), ktorým venujeme podrobnejšiu pozornosť v tomto príspevku. Druhým výskumom sa na pravobrežnej terase Vištuckého potoka doložilo osídlenie badenskej kultúry a zachytila sa aj časť osady z druhej polovice 9. stor. a z 10. stor., ktorú prezentujú nálezy zo štyroch zahĺbených príbytkov a klenbovej pece (ŠALKOVSKÝ 1995). Terénne práce sa uskutočnili aj v blízkosti známeho náleziska z doby rímskej v katastri obce Cífer (okr. Trnava), kde sa v polohe Za kostolom preskúmalo jedenásť sídliskových objektov z piatich časových horizontov (CHEBEN – RUTTKAY 1995b). Najvýznamnejším nálezom z tejto polohy je inventár zahĺbeného príbytku z druhej polovice 2. stor., v ktorom sa nachádzala časť vojenskej výzbroje – fragment šupinového panciera (CHEBEN – RUTTKAY 2010).

Samotná trasa výkopu ryhy ropovodu v extraviláne obce Čataj bola situovaná pozdĺž diaľnice D1, a to na východnej časti výraznej vyvýšeniny, ktorá bola skúmaná pri budovaní diaľnice. V severnej časti sa vyvýšenina zvažuje do inundácie Vištuckého potoka. Celá plocha bola najskôr odhumusovaná po sprašové podložie, takže archeologické objekty alebo situácie boli jasne odlišiteľné. Napriek tomu sa v začistenom páse dlhom temer 400 m a širokom 3 m nachádzali iba tri sídliskové objekty, pričom vzdialenosť medzi krajnými bola 170 metrov. Prvý z objektov sa zachytil v južnej časti sledovanej plochy, a to vo vzdialenosti 50 metrov od štátnej cesty Čataj – Blatné (obr. 1).

Obr. 1. Čataj, okr. Senec, poloha Dlhé Zemianske. Výsek z mapy s vyznačením plochy výskumu.

Opis objektov a nálezov

Objekt 1 (ludanická skupina lengyelskej kultúry)

Jama bola veľmi mierne porušená pri odhumusovávaní plochy. V pôdoryse mala kruhový tvar s priemerom 115 cm, zvislo zahĺbené steny a ploché vodorovné dno, zapustené 22 cm do sprašového podložja od miesta zachytenia. Zásypom bola svetlohnedo sfarbená zemina. Keramický inventár dopĺňajú aj nálezy zvieracích kostí a štiepaná industria.

1. Amforovitá, výrazne esovite profilovaná nádoba (tzv. mliečnikovitá) s dvojicou protiľahlo umiestnených úch tesne pod okrajom, povrch vyhladený, farba sivohnedá, materiál piesčitý; v. 21,3 cm, pr. dna 9,2 cm, pr. ústia 15,2 cm, max. pr. výdute 20,8 cm (obr. 2: 8).
2. Kónická misa s lievikovite roztvoreným ústím a výrazne prehnutým hrdlom opatrená štyrmi polgulovitými vypnulínami na lome tela, povrch vyhladený, farba žltohnedá, materiál piesčitý; v. 11 cm, pr. dna 8,6 cm, pr. ústia 23 cm (obr. 2: 1).
3. Amforovitá, mierne esovite profilovaná nádoba (tzv. mliečnikovitá) s dvomi protiľahlými páskovými uškami umiestnenými na prehnutom hrdle, bola na maximálnej výduti tela opatrená výraznou plastickou vypnulínou, povrch upravený vyhladením, farba tmavohnedá, materiál piesčitý; v. 14,7 cm, pr. dna 10 cm, pr. ústia 13,5 cm, max. pr. výdute 15,3 cm (obr. 2: 7).
4. Okraj a dno nádoby (pohár?) s prehnutým hrdlom, povrch upravený vyhladením, farba tmavohnedá, materiál piesčitý; v. 13,2 cm, pr. dna 7,8 cm, pr. ústia 11,8 cm, max. pr. výdute 14,3 cm (obr. 2: 9).
5. Dno rozmernej nádoby, povrch drsný, farba tehlová, materiál s kamienkami; pr. dna 17 cm (obr. 2: 5).
6. Okrajový črep amforovitej alebo pohárovitej (?) nádoby, povrch upravený vyhladením, farba tmavohnedá, materiál piesčitý; pr. ústia 15,6 cm (obr. 2: 6).
7. Stred obsidiánovej čepele, dl. 1,6 cm.

Objekt 2 (kultúra s mladšou lineárnou keramikou)

Jama nepravidelného pôdorysu sa nachádzala vo vzdialenosti 140 m severovýchodne od objektu 1. Obrysy objektu boli nepravidelné a sledovali jednotlivé, zväčša plytké zahĺbenia. Výraznejšie, vaňovité zahĺbenie jamy sa zistilo pri juhovýchodnom okraji. Výplň tvorila v celom objekte hnedo sfarbená zemina, v profiloch sa zvrstvenie, resp. postupné zapĺňanie nedoložilo. Fragменты keramiky sa nachádzali rovnomerne rozložené po celom objekte. Náležový inventár dopĺňajú zlomky zvieracích kostí.

- 1.–6. Zlomky bombovitých tenkostenných nádob, z ktorých niektoré sú zdobené rytou širšou líniou doplnenou ojedinele jamkou v tvare notovej hlavičky.
- 7.–12. Fragменты z tiel nezdobených tenkostenných nádob.
- 13.–16. Odštep, rádiolarit.
17. Kosáková čepeľ, pazúrik jurský podkrakovský; dl. 5,3 cm.
18. Kosáková čepeľ na úštepe, pazúrik jurský podkrakovský; dl. 2,3 cm.
19. Kosáková čepeľ, rádiolarit.
20. Fragment opracovaného parohu (obr. 2: 3).
21. Zlomok hlineného závesku (?) terčovitého tvaru s malým otvorom pri okraji (obr. 2: 4).

Objekt 3 (kultúra s mladšou lineárnou keramikou)

Jama sa nachádzala vo vzdialenosti 30 m od objektu 2. V pôdoryse mala oválny tvar s rozmermi 330 × 220 cm, vaňovité zahĺbené steny i dno. Zásyp celej jamy tvorila hnedo sfarbená zemina bez akéhokoľvek prevrstvenia. Z výplne sa získal iba nepočtený keramický materiál.

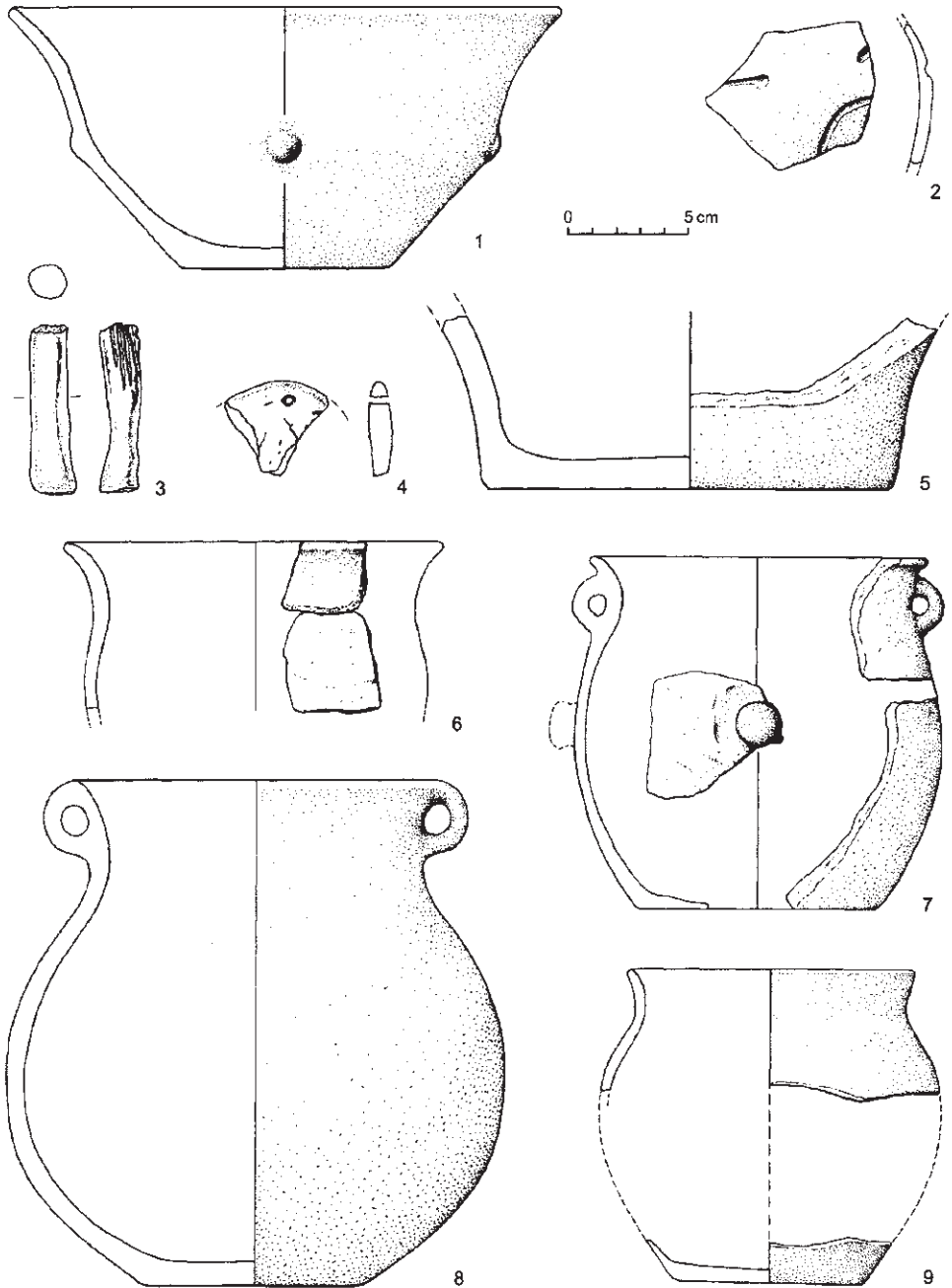
1. Črep z tela tenkostennej bombovitej nádoby so širšou rytou líniou (obr. 2: 2).
2. Črep z tela tenkostennej bombovitej nádoby zdobenej rytou širšou líniou a trojicou hlbokých jamiek tvaru notovej hlavičky.
- 3.–10. Črepy z tiel hrubostenných nádob, prevažne gulovitých, s organickou prímiesou.
11. Dno hrubostennej bombovitej nádoby.

Rozloženie aj samotný počet sídliskových objektov kultúry s mladšou lineárnou keramikou umožňuje hodnotiť ich iba rámcovo. Podľa zachytenia by sa snád' dalo uvažovať, že v rámci sledovanej plochy sa sústreďovali v jej severnej časti. Pokiaľ ide o rozbor keramického materiálu, vychádzame ani nie tak z jeho početnosti, ako skôr z minimálne sa vyskytujúcich keramických zlomkov nesúcich výzdobu. Iba nepatrná časť získaného inventáru vykazuje časti ornamentu, ktorý sa obmedzuje na ryté širšie a plytké línie. Tie sú doplnené jednak malými a hlbokými jamkami v tvare notovej hlavičky, ale ojedinelo sa vyskytli aj väčšie, avšak plytšie jamky, a bývajú umiestnené vedľa alebo na konci línie. Ryté línie sú usporiadané do jednoduchých oblúkov, a to či už horných alebo dolných. Ich rozloženie na telách nádob poukazuje, že mohli byť buď vedľa seba radené, alebo sa striedal horný a dolný oblúk – kontinuálne radené oblúky. Iný typ výzdobného prvku či ornamentu sa v keramickom inventári hodnotených objektov nevyskytol.

Z objektu 2 sa získalo celkove sedem silicitových artefaktov. Pokiaľ ide o surovinové zloženie súboru, je treba konštatovať, že prevažuje rádiolarit, ktorý je zastúpený piatimi artefaktami. Vo dvoch prípadoch bola industria vyhotovená z pazúrika jurského podkrakovského. Rozdielne je aj zloženie, pokiaľ ide o typologickú štruktúru. Zastúpený je iba jeden druh nástrojov, a to kosákové čepele, ktoré boli vo dvoch prípadoch zhotovené na stredných častiach čepelí a v jednom prípade na ústepe, ktorý má zvyšok kôry (pazúrik jurský podkrakovský). Najvýraznejšia z kosákových čepelí, z pazúrika jurského podkrakovského, má škra-badlovite upravenú distálnu hranu a perličkovitú retuš na ventrálnej strane reznej hrany. Zvyšné dve kosákové čepele, vyhotovené z rádiolaritu a pazúrika jurského podkrakovského, nevykazujú žiadnu povrchovú úpravu. Pre všetky je však charakteristické, že majú reznú plochu so silným leskom. V porovnaní s niektorými inými náleziskami kultúry s mladšou lineárnou keramikou je potrebné jamu 2 zaradiť k relatívne bohatším, a to jednak pokiaľ ide o zastúpenie počtu nástrojov, ale i celkového počtu artefaktov v pomere na jednu jamu.

Nálezový inventár objektu 2 dopĺňa fragment hlineného predmetu, pravdepodobne závesku opatreného dierkou (obr. 2: 4) a fragment parohu s jedným koncom upraveným v plochu (obr. 2: 3). Keďže nenesie iné stopy úpravy, nie je možné spoľahlivo určiť jeho spôsob používania.

Jama 1 bola situovaná v južnej časti skúmanej plochy, čo by mohlo naznačovať, že nálezy ludanickej skupiny boli výrazne oddelené od predchádzajúceho osídlenia v období kultúry s mladšou lineárnou keramikou. I keď jama bola zemnými prácami čiastočne porušená, poskytla pomerne početný súbor. Päť rekonštruovateľných tvarov patrilo trom typom nádob. Iba pri jednom, ide o dno rozmernejšej nádoby (obr. 2: 5), sa tvar nedal určiť. Temer identická spodná časť nádoby sa vyskytla aj v jame 492 v Jelšovciach (PAVÚK – BÁTORA 1995, Abb. 37: 8). Dvomi exemplármi sú zastúpené tenkostenné poháre s esovitou profiláciou (obr. 2: 6, 9), ku ktorým nachádzame analógie na sídlisku v Jelšovciach, kde boli označené kategóriou A1 (PAVÚK – BÁTORA 1995, 53, Abb. 37: 2, 3). Či mali ušká, sa podľa zachovaných fragmentov nedá presne stanoviť. Do kategórie B5 (PAVÚK – BÁTORA 1995, 53) je zaradená amforovitá nádoba s dvomi

Obr. 2. Čataj, okr. Senec, poloha Dlhé Zemianske. Výber nálezov. 1, 5–9 – keramika ludanickej skupiny z objektu 1; 2 – zdobený črep z objektu 3; 3, 4 – zlomok parohu a hlineného kolieska/závesku z objektu 2.

malými, z okraja vychádzajúcimi alebo na hrdle umiestnenými uškami – táto tzv. mliečnikovitá nádoba patrí k charakteristickému typologickému radu ludanickej skupiny a vyskytuje sa v nálezových celkoch temer na každom nálezisku. Iba jedným exemplárom je zastúpená misa s kónickou spodnou časťou, s lievikovite roztvoreným ústím a výrazne prehnutým hrdlom, ktorá má na lome tela štyri polguľovité vypnuliny (obr. 2: 1).

Keramický inventár, v ktorom bolo zastúpených šesť nádob, nevybočuje z typologického rámca ludanickej skupiny lengyelskej kultúry (PAVÚK 1981, obr. 14: 10, 17), a to aj pokiaľ ide o spôsob a druh uplatňovanej plastickej výzdoby. V čatajskom súbore sa objavili dva druhy vypnulín. Jednou je polguľovitá vypnulina a druhou valcovitá s mierne zúženým priemerom pri stene nádoby. Tak isto charakteristickým je aj umiestnenie a tvar ušíek na amforovitých nádobách (obr. 2: 7, 8), označovaných aj ako mliečniky. V jednom prípade vychádza z okraja a v druhom je umiestnené na hrdle. Či takáto aplikácia bola aj na ďalších dvoch pohárovitých nádobách, z ktorých sa zachovali iba neúplné fragmenty okrajov resp. dna, je otáznne.

Výskumom v Čataji sa s najväčšou pravdepodobnosťou zachytil okraj sídliskového areálu, na ktorom antropogénna činnosť prebiehala vo viacerých obdobiach, čomu naznačuje počet zachytených sídliskových objektov na súvisle začistenej ploche. Je to v istom protiklade s výsledkami výskumu počas zemných prác pri stavbe diaľnice v tejto polohe.

Literatúra

- BARTÍK, J. – FARKAŠ, Z. – PRÁŠEK, K. – TURČAN, V. 1993: Výsledky prieskumu a záchranných výskumov Archeologického múzea SNM na trase ropovodu, Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1992, 20–21.
- BARTÍK, J. – FARKAŠ, Z. – PRÁŠEK, K. – TURČAN, V. 1995: Výsledky výskumov Archeologického múzea SNM na trase ropovodu, Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1993, 21–22.
- CHEBEN, I. – RUTTKAY, M. 1995a: Záchranné výskumy v Cíferi-Páci a v Čataji, Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1993, 67–69.
- CHEBEN, I. – RUTTKAY, M. 1995b: Cífer, časť Pác. In: Ruttkay, M. (ed.), Archeológia a ropa. Záchranné výskumy na trase výstavby preložky ropovodu mimo Žitného ostrova. Bratislava, 16–21.
- CHEBEN, I. – RUTTKAY, M. 2010: Römische Militärausrüstungsgegenstände aus dem germanischen Grubenhaus in Cífer, Slovenská archeológia LVIII, 309–336.
- CHEBEN, I. – RUTTKAY, M. – RUTTKAYOVÁ, J. 1992: Záchranné výskumy na trase výstavby ropovodu. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1991, 64–68.
- CHEBEN, I. – RUTTKAY, M. – RUTTKAYOVÁ, J. 1993: Záchranné výskumy na trase výstavby ropovodu v okrese Nitra. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1992, 61–62.
- CHEBEN, I. – RUTTKAYOVÁ, J. – RUTTKAY, M. 1994: Výskumy na trase ropovodu vo Veľkom Cetíne, Študijné zvesti Archeologického ústavu SAV 30, 177–242.
- NOVOSEDLÍK, P. 1993: Záchranný výskum v Bučanoch, Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1992, 104–105.

- RUTTKAY, M. 1995 (ed.): Archeológia a ropa. Záchrané výskumy na trase výstavby preložky ropovodu mimo Žitného ostrova. Bratislava.
- PAVÚK, J. 1981: Súčasný stav štúdia lengyelskej kultúry na Slovensku, Památky archeologické LXXII, 255–299.
- PAVÚK, J. – BÁTORA, J. 1995: Siedlung und Gräber der Ludanice-Gruppe in Jelšovce. Nitra.
- ŠALKOVSKÝ, P. 1995: Záchraný výskum eneolitického a včasnostredovekého sídliska v Čataji, Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1993, 125–126.

DIE SIEDLUNGSFUNDE AUS ČATAJ

Der Bau einer Ölpipeline machte während der von 1991 bis 1993 diesbezüglich erfolgten Erdarbeiten vornehmlich in den Bezirken Nitra, Trnava und Bratislava-vidiek an mehreren bekannten, aber auch an neu entdeckten Fundstätten (RUTTKAY ed. 1995), archäologische Rettungsgrabungen erforderlich. Bei den Grabungen in der Flur Dlhé Zemianske konnte im Extravillan der Gemeinde Čataj (Bez. Senec) in drei Siedlungsobjekten keramisches Inventar geborgen werden (Abb. 1). In zwei Fällen handelt es sich um Gruben der Kultur mit jüngerer Linearbandkeramik, welcher sie aufgrund der Verzierung mit eingeritzten breiteren Linien (Abb. 2: 2) ergänzt von notenförmigen Grübchen mehreren Typen zugeordnet wurden. Am auffälligsten ist das keramische Inventar aus Grube 1, das zur Ludanice-Gruppe gehört. Unter den sechs Gefäßen kamen drei charakteristische Formen vor. Zur charakteristischen typologischen Reihe der Ludanice-Gruppe zählt ein amphorenartiges sog. Milchgefäß mit zwei kleinen, randständigen oder am Hals angebrachten Henkeln (Abb. 2: 7, 8). Mit zwei Exemplaren sind dünnwandige Becher mit s-förmiger Profilierung vertreten (Abb. 2: 6, 9). Nur mit einem Exemplar vertreten ist eine Schüssel mit einer konischen unteren Partie, einer trichterförmigen Mündung und deutlich geschwungenem Hals, die am Körperumbruch vier halbkugelförmige Noppen aufweist (Abb. 2: 1). Bei einem Fundstück – es handelt sich dabei um den Boden eines größeren Gefäßes (Abb. 2: 5) – konnte die Form nicht bestimmt werden. Was die Verzierung betrifft, so kam nur eine plastische Verzierung in Form von Noppen vor. Obwohl sich auf der gesamten Fläche nur drei Objekte befanden, ist anhand ihrer Verteilung zu sehen, dass es sich um zwei sich gegenseitig respektierende Siedlungseinheiten gehandelt haben könnte.

Abb. 1. Čataj, Bez. Senec, Flur Dlhé Zemianske. Kartenausschnitt mit eingezeichneter Grabungsfläche.

Abb. 2. Čataj, Bez. Senec, Flur Dlhé Zemianske. Fundauswahl. 1, 5–9 – Keramik der Ludanice-Gruppe aus Objekt 1; 2 – verzierter Scherben aus Objekt 3; 3, 4 – Fragment eines Geweihs und eines tönernen Rädchens/Anhängers aus Objekt 2.

Übersetzt von Bernd Magar.

PhDr. Ivan Cheben, CSc.
Archeologický ústav SAV
Akademická 2
949 21 Nitra
ivan.cheben@savba.sk

PhDr. Jaroslava Ruttkayová
Ponitrianske múzeum
Štefánikova trieda 1
949 01 Nitra
jaroslava.ruttkayova@centrum.sk

PhDr. Matej Ruttkay, CSc.
Archeologický ústav SAV
Akademická 2
949 21 Nitra
matej.ruttkay@savba.sk

